

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОГО ТЕКСТУ В АНГЛОМОВНИХ КАЗКАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

У статті досліджується роль емоційно забарвленого тексту в англо-мовних казках, проаналізована казка як жанр художньої літератури. Наведено класифікацію основних видів казок. Розглянуто особливості перекладу лексичних, граматичних, морфологічних і фонетичних експресивних конструкцій на українську та російську мови.

Ключові слова: емоційно забарвлена лексика, експресія, казка, художня література.

В статье исследуется роль эмоционально окрашенного текста в англоязычных сказках, проанализирована сказка как жанр художественной литературы. Приведена классификация основных видов сказок. Рассмотрены особенности перевода лексических, грамматических, морфологических и фонетических экспрессивных конструкций на украинский и русский языки.

Ключевые слова: эмоционально окрашенная лексика, экспрессия, сказка, художественная литература.

This article is devoted to the analysis of the emotionally-tinged text in English fairy-tales. The analysis of fairy-tale as a genre of belles-lettres is carried out. The main types of fairy-tales are classified. The peculiarities of rendering lexical, grammatical, morphological and phonetic expressive structures in the Ukrainian and Russian languages are considered.

Key words: emotionally-tinged vocabulary, expression, fairy-tale, belles-lettres.

Актуальність статті зумовлена об'єктивними факторами, а саме тим, що останнім часом у зв'язку з підвищенням ролі художніх текстів у житті суспільства виникла необхідність в адекватному забезпеченні сучасного мовознавства дослідженнями, спрямованими на

виявлення особливостей емоційно забарвленого тексту. Важливість дослідження цього аспекту обумовлена необхідністю вирішення як практичних, так і теоретичних проблем художнього перекладу. Незважаючи на свою актуальність, проблема експресивної та емоційно забарвленої лексики й емоційно маркованих явищ, що наповнюють казки, недостатньо висвітлена в новітніх дослідженнях у галузі перекладознавства.

Казковий жанр відрізняється своєрідністю композиції, образністю, специфічним лексико-граматичним та стилістичним оформленням тексту, відображенням народної мудрості, особлива роль відведена виражальним засобам реалізації глибинного змісту задуму автора, його усвідомлення читачами.

Метою статті є визначення ролі емоційно забарвленої лексики в англійських казках.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких **завдань**:

1. Дослідити казки як різновид жанру художньої літератури.

2. Проаналізувати особливості англійської експресивної та емоційно-забарвленої лексики в межах казкового жанру.

Казка — малий епічний жанр, корені якого сягають в усну народну творчість. В основу казки покладено вигадані, фантастичні чи авантурні події. Кінцівка є переважно оптимістичною: добро перемагає зло. Вже в самому слові “казка” міститься стисла вказівка на певні ознаки цього жанру: казка — від слова “казати”, це те, що “кажуться”, тобто розповідається.

Термін “казка” як рівнозначний поняттям “баснь”, “байка” вперше тлумачиться в граматиці Лаврентія Зизанія “Лексись сиречь реченія” (1596), а як ідентичний поняттям “баснь”, “байка”, “вимисел” — у словнику Памви Беринди “Лексикон славеноросскій і імен тлькованіє” (1627). Приблизно в цей же час (1649) у грамоті Верхотурського воеводи Рафа Всеволжського вперше задокументований російський термін “казка” [1: 25].

“Як епічне оповідання **казка** характеризується **специфічними жанровими особливостями**. Насамперед у живому фольклорному процесі вона сформувалася як твір усний, має своєрідний стиль і сюжет. Сюжети казок завжди викінчені, ідея перемоги добра над злом утверджується оптимістичними за змістом, веселими кінцівками, які найчастіше висловлені традиційними формулами... Ці формули певною мірою є свідченням жанрової ознаки казки — установки

на вигадку і розважальність, що в числі інших виконує і дидактичну функцію” [1: 54]. **Казка** має чимало відмінного від суміжних з нею жанрів оповідального фольклору. Це, зокрема, притаманна їй своєрідна внутрішня установка на вимисел. Якщо в легенді або, скажімо, переказі основним є підкреслення “достовірності” чи “імовірності” того, про що йдеться у творі, то казка завжди розповідає явну “вигадку”, яка цікава не сама по собі, а передусім своїм більш або менш прозорим натяком на яесь конкретне життєве явище, захоплює своєю алегоричністю, і це завжди усвідомлюється як самим творцем казки, так і її виконавцем і слухачем. Установка на вимисел в казці перебуває в органічному зв’язку з іншою не менш характерною ознакою — розважальністю. “Коли казку, — слушно підкреслює російський фольклорист О. Никифоров, — розповідають не для розваги, а, напр., з метою дидактичною, повчальною, вона перетворюється в чисту легенду, повчання і при цьому набуває часто навіть нових особливостей побудови” [1: 34]. “Як вказує В. Гнатюк, “казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія”. Тому єдиного погляду щодо **походження казок** нема. Кожен із фольклористичних напрямів вирішує цю проблему по-своєму: прихильники *міфологічної школи* вважали основою казки міф та систему давніх уявлень; *міграційна* школа розвинула теорію запозичень, поширення казкових сюжетів зі Сходу (зокрема Індії); представники *антропологічної школи* висловлювали думку про самозародження подібних сюжетів на певному етапі розвитку різних народів; дослідження в руслі *ритуально-міфологічної школи* поклали в основу виникнення казки систему давніх язичницьких релігійних ритуалів...” [2: 85]. Як і багато інших епічних жанрів, казка паралельно існує як у фольклорі, так і у формі авторської літературної творчості. Жанр фольклорної казки генетично сходить до міфу. Як вважає Е. Мелетинський, казка могла відокремитися від міфів унаслідок “розриву безпосереднього зв’язку цих міфів з ритуальним життям племені. Відміна специфічних обмежень на розповідання міфу, допущення в коло слухачів невластивих (жінок та дітей) тягнули за собою мимовільну настанову оповідача на вигадку, підкреслення розважального моменту й неминуче — ослаблення віри в достовірність розповіді. Із міфів виводяться особливо сакральні моменти, посилюється увага до сімейних стосунків героїв, їхніх суперечок, бійок і т. п. Первісна суворості достовірності поступається місцем несурорій, що сприяє дедалі

більш усвідомленому у вільному вимислу” [4: 35]. Вільна вигадка, яка чимдалі, тим більше пориває з необхідністю наслідування твердо фіксованих реалій міфу, внутрішня настанова оповідача (казок) на розважальне, а не на світоглядне, пізнавальне ідейне завдання казки, — це ті чинники, з яких поступово постає жанр.

Як показав матеріал даного дослідження, тематично фольклорна, як і пізніша літературна казка, поділяється на три великі групи:

- 1) казки про тварин;
- 2) фантастично-чародійні казки;
- 3) соціально-побутові казки.

За критерієм “наявність/відсутність автора/авторів” казки можна умовно поділити на дві групи:

- 1) казки колективної (народної) творчості;
- 2) авторські казки.

Для літературознавців інтерес становлять як авторські, так і народні казки. У творах колективної творчості переплітається різноманітність стилів, оскільки авторами таких творів є представники простого народу зі своїми індивідуальними характеристиками, а не окремо взятий автор. Такий досвід накопичується протягом багатьох років, тому фольклорні твори відрізняються багатогранністю в плані лексичного та граматичного наповнення текстів казок і стилістичними особливостями передачі змісту окремо взятих авторів-творців казок. Тому способи вираження експресивності в народних та авторських казках не є ідентичними.

Зараз до проблеми експресивності звертаються багато науковців як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (Галкіна-Федорук О. М., Гридін В. Н., Шаховський В. І. і т. ін.). Однак багато аспектів даної проблеми не отримали належного висвітлення, не були вироблені чіткі поняття й терміни, що дозволяють описати експресивну лексику й однозначно розмежувати лексику експресивну й власно номінативні (нейтральні) одиниці [3: 153]. Багато в чому це обумовлено тим, що експресивність — категорія дуже суб’єктивна, що дає можливість досить широкого тлумачення [3: 156]. Саме тому експресивна функція тексту реалізується лише при включенні тексту в процес спілкування, тобто при наявності реципієнта, здатного сприйняти повідомлення в текстовій формі [3: 157].

Слід зазначити, що експресія в тексті казок має місце в багатьох, якщо не в усіх мовних сферах: у фонетиці, граматиці, лексиці. Для цього використовуються різні засоби: у фонетиці — інтонація та сти-

лістичні засоби фонетичного рівня, у морфології — афікси, у лексиці — особливий шар слів, у синтаксисі — порядок слів, актуальне членування, особливі конструкції й т. д. [6: 93]. Лінгвістичним механізмом експресивності є, головним чином, відхилення від стереотипів у використанні мовних одиниць різних рівнів.

Емфаза на морфологічному рівні представлена опозицією нейтральних та емпатично маркованих (тобто таких, що заздалегідь несуть емоційне підсилення) морфем. В обох мовах існують морфеми, які початково несуть певне значення. Наприклад, такі префікси як *un-*, *in-*, *dis-*, *ne-*, *без-* мають негативну конотацію: *unfair* — рос. несправедливо — укр. несправедливо. Залежно від контексту та намірів автора ці префікси можуть бути нейтральними чи емпатично підкресленими. Але в текстах англомовних казок було виявлено наявність таких афіксів, які від самого початку наділені емотивністю, інтенсивністю чи оціночністю.

Наприклад: *-ette*, *-ling*, *-y*, *-ie*, які перекладаються на російську та українську мови як *-атк*, *-ятк*, *-ик*, *-ечк*, *-ичк*, *-ньк*: рос. *кухонька*, *доченька*, *мальчонка*, укр. *донечка*, *хлопчатко*, англ. *kitchenette*, *daddy*, *doggy* (*порівняй little girl...*). Очевидно, що мета вживання таких морфем — передати ставлення авторів чи героїв до предмету мовлення.

Морфологічні перетворення англомовних емоційно забарвлених елементів текстів казок здійснюються в умовах схожості / відмінності форм за наступними правилами:

- повний переклад;
- нульовий переклад;
- частковий переклад.

При цьому використовуються такі прийоми перекладу:

- функціональна заміна;
- конверсія;
- уподібнення;
- антонімічний переклад;
- розгортання;
- стягнення.

На синтаксичному рівні експресивність англомовних текстів казок представлена емоційно маркованими словосполученнями і реченнями. Наприклад: *Dutchsoup* — *что-то очень легкое*; *to pull one's leg* — рос. *водить за нос*, укр. *обдурити*; *to pay the piper* — рос. *взять на себя издержки*, укр. *взяти витрати на себе*; *to get one's second wind* — рос. *открыть второе дыхание*, укр. *відкрити друге дихання*. На відміну

від одиниць вищевказаних рівнів, словосполучення такого типу без контексту початково сприймаються через призму їх емоційного забарвлення і трактуються як ідіоми, тобто емфатично марковані одиниці синтаксичного рівня. Приклади відтворення емфаз на синтаксичному рівні — це рамкові конструкції з it на початку речення: *It is the special properties of sound that are the subject of the present chapter.* — укр. *Саме ці особливі властивості звуку стали предметом даного розділу;* рос. *Именно эти особые свойства звука стали предметом данного раздела;* конденсовані відносні емфатичні конструкції з використанням сполучника *What* (*Condensed Relative*): *What the Duke gave to my aunt, was a teapot.* — рос. *Граф дал чайник и ничего больше;* укр. *Саме чайник герцог дав моїй тітці.* В окличних реченнях висловлена думка супроводжується виявленням якихось емоцій (здивування, захоплення, радості, обурення тощо): *What a pretty hat you've got!* (виділено додаток з означенням до нього). — укр. *Але й гарний у тебе капелюшок!;* рос. *Какая прелестная у вас шляпка!* У наступному випадку акцент на логічному значенні смислового дієслова (*built*, а не, наприклад, *destroyed*, *bought* і т. д.) досягається за допомогою емфатичного “do”, яке несе значення контрасту по відношенню до деяких загальновідомих фактів, ситуацій: *James J. Hilly did built the Pacific Northwest.* — укр. *Джеймс Дж. Хілли дійсно створив компанію Пасифік Нордвест;* рос. *Джеймс Дж. Хилли действительно создал компанию Пасифик Нордвест.*

З точки зору компонентів синтаксичного рівня актуалізації експресивності англословних текстів казок було досліджено засоби перекладу емоційно маркованих словосполучень та речень. При перекладі словосполучень використано такі правила перетворення: повний переклад, частковий переклад, функціональна заміна та описовий переклад.

У лексиці казок експресивність досягається за допомогою використання оказіоналізмів, порушення норм сполучуваності, стилістичної транспозиції. В даній роботі були досліджені особливості лексичної експресивності як суб'єктивно-емоційного становлення відправника, виражене лексичними засобами, за такими видами лексичної експресивності:

1) лексико-категоріальна експресивність, створювана окремими лексичними категоріями — синонімічна, антонімічна, паронімічна й т. ін.;

Наприклад: *“In his strong, muscular arms he was holding a bundle of blankets”* [Harry Potter and the Philosopher's Stone]. — рос. *В своих сильных, мускулистых руках он держал сверток одеял;* укр. *У своїх силь-*

них, м'язистих руках він тримав згорток ковдр. (Слова strong, muscular є синонімами, автор використовує їх в реченні для надання експресії).

2) лексико-семантична експресивність, що виникає у деяких лексико-семантичних групах [5: 42].

Наприклад: “A tiny man in a violet top hat had bowed to him once while out shopping with Aunt Petunia and Dudley” [Harry Potter and the Philosopher’s Stone]. — рос. Крошечный человек в фиолетовом цилиндре когда-то поклонился ему, в то время как они с тетей Петунией и Дадли ходили по магазинам; укр. Крихітний чоловік у фіолетовому циліндрі колись вклонився йому, в той час як вони з тіткою Петунією і Дадлі ходили по крамницях.

У роботі розглядається експресивність тексту казок як властивість слова збільшувати силу, що впливає, висловлення за рахунок наявності в його семантиці таких компонентів, як образність, емоційність, оцінюваність, інтенсивність і т. ін. [8: 61]. У цьому аспекті доцільно розглянути точку зору І. В. Арнольда, який під експресивністю розуміє таку властивість тексту або частини тексту, що передає зміст зі збільшеною інтенсивністю, виражаючи внутрішній стан мовця, і має своїм розвитком емоційне або логічне посилення, що може бути, а може й не бути образним.

Експресивність тексту казок може не співвідноситися з об’єктами реальності й предметно-логічним змістом слова [7: 35]. Вона входить у семантику слова як внутрішньолінгвістична інформація, що свідчить про маркованість даної лексичної одиниці для адресанта з тієї або іншої ознаки.

Використання окремих експресивно маркованих слів наділяє контекст (або текст) певним модально-оцінним значенням. Саме це є однією з причин популярності експресивно забарвленої лексики в авторів художньої літератури. Яскравими є наступні приклади, які мають емфатичне значення: *great!* (рос. О, да!, Потрясающе! Укр. Чудово!); *to twist someone round one’s finger* (рос. обвести вокруг пальца, укр. надурити).

Варто зазначити тісний зв’язок антропологічної лінгвістики з експресивним аспектом мови. Втілюючи свою думку в мовну форму, автор повідомлення неминує виражає своє ставлення до предмета або ситуації. Дуже часто таке повідомлення забарвлене суб’єктивним ставленням відправника інформації до того, про що він говорить або пише. Тому експресія в нашому випадку розглядається як виявлення індивідуальності автора, що проявляється в почуттях, емоціях та оцінках суб’єкта. Ця авторська експресія знаходить своє вираження в

мовленні головних героїв, описанні їхньої поведінки та внутрішньому монологі автора казок, і може мати додатковою метою надання певного впливу на адресата (слухача або читача).

Отже, експресивність в текстах англomовних казок виступає як феномен мовної особистості і її суб'єктивних інтенцій. Експресивність виступає в тексті як засіб прагматики, що (в комплексі з іншими мовними засобами контексту) сприяє, з одного боку, прояву позицій самого автора, його інтерпретацій, емоцій і оцінок, а з другого боку — виявляючи мовну стратегію автора, стає одним із засобів мовного впливу на читача, особливо юного читача. Переклад експресивних конструкцій потребує особливої уваги та концентрації перекладача. Найбільш розповсюдженими способами передачі експресивності англomовних казок є застосування таких прийомів перекладу, як розгортання, функціональна заміна, уподібнення.

Таким чином, перекладач англomовних казок повинен виявляти експресивно марковані одиниці в тексті казок та враховувати їхні оригінальні лінгвістичні особливості при застосуванні тих чи тих засобів перекладу для коректної передачі значення досліджуваних лексичних одиниць на російську та українську мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко С. П. Что за прелесть эти сказки. — Ставрополь: Ставропольское кн. изд-во, 1982. — 158 с.; Брауде Л. Ю. Скандинавская литературная сказка. — М.: Наука, 1979. — 208 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). — М., 2001. — 224 с.
4. Воркачов Г. С. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы // Филологические науки. — М., 2001. — № 1. — 150 с.
5. Гальперин А. И. Очерки по стилистике английского языка / Александр Иванович Гальперин. — М.: Просвещение, 1999. — 192 с.
6. Гальперин И. Р. Лексикология английского языка / Гальперин И. Р. и др. — М.: Гардарики, 2005. — 287 с.
7. Герасимова Л. Я. Усилительные наречия в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л. Я. Герасимова. — Л., 1970. — 26 с.
8. Комарова А. М. О соотношении субституции и экспрессивности (на материале английского языка) / А. Комарова // Экспрессивность на разных уровнях языка: Межвузовский сборник научных трудов. — Новосибирск, 1984. — С. 31–41.

Стаття надійшла до редакції 20.03.14